

може співіснувати з виявами нетерпимості в інших. Критерієм наявності та рівнем толерантності суспільства є міра допустимої «інакшості», індивідуальних особливостей і девіації, суспільний пріоритет – прагнення суспільства нівелювати індивідуальність своїх членів (меншин) або, навпаки, розвивати різноманітність і вияви індивідуальності. У різних культурах і типах суспільства немає єдиних норм класифікації поведінки, що неприпустимо «відхиляється». У цілому соціальна диференціація, зростаюча плюралістичність суспільства ведуть до звуження сфери, в якій потрібна одноманітна «нормативна» поведінка людей. Разом з єдиними, непорушними і загальнообов'язковими нормами поведінки, дотримання яких робить людину (групу) членом даного соціуму, з'являються більш «розпливчасті» норми, що уможливають більш індивідуальну і різноманітну поведінку.

Межа між терпимим і нетерпимим є рухомою, відносною. Вона визначається соціальною структурою суспільства (включаючи такі структурні чинники, як пануючі етичні, моральні та духовні цінності) і соціальними відносинами, тобто тими чинниками, що регулюють взаємодію індивідів і груп, їх соціальну поведінку. Толерантність і нетерпимість, що розглядаються під цим кутом зору, можуть виступати як стійка модель дії, пов'язана з тією чи іншою істотною для даного суспільства потребою, що регулюється певними нормами і настановами. Тому толерантність є за своєю сутністю соціальним феноменом, а суспільства можна класифікувати за ступенем їх толерантності. Толерантність і нетерпимість – регульовані суспільством форми взаємодії індивідів і груп, протилежні типи комунікації, за допомогою яких визначається ставлення людей з конформістською поведінкою до тих, хто думає і поступає інакше (Г. Арентз).

Толерантність і нетерпимість не є самоцінними речами. Успереч поширеному уявленню толерантність не можна оцінити однозначно і безвідносно до ситуації як благо, а нетерпимість – як зло. Вони амбівалентні: соціальний сенс і значення дій, що оцінюються як толерантні або як вияв нетерпимості, кожного разу визначаються конкретною ситуацією.

С. В. Куцупал, доктор філософських наук, професор

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

Бурхливий розвиток глобалізаційних процесів у сучасному світі стає причиною радикальних перетворень соціального буття, тому актуалізується необхідність створення та впровадження нових механізмів соціальної взаємодії,

які забезпечать раціоналізацію та оптимізацію діяльності соціальних суб'єктів. Значну роль у вирішенні цього завдання має відігравати правова культура членів суспільства, яка здатна забезпечити збереження гуманістичних принципів життя, домінування порядку, справедливості та дисципліни у соціальному середовищі. Рівень правової культури визначає можливості забезпечення взаєморозуміння людей стосовно основних змістовних взаємозв'язків сучасності.

Поняття «культура» та «правова культура» мають значну кількість дефініцій. В юридичній літературі пропонується широке розуміння правової культури – це все те, що перебуває у сфері дії права: норми права та правовідносини, правові настанови, правосвідомість і правова поведінка. В Юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемшученка (1998) читаємо, що правова культура – це складова частина загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності і правопорядку.

Також під правовою культурою розуміється система правових цінностей, що відповідають рівню правового прогресу, досягнутого суспільством, і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності (В. Копейчиков); правова культура – характеристика якісного стану правового життя суспільства, що характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини (М. Цвік); правова культура – своєрідне юридичне багатство, яке виражається в досягнутому рівні регулятивних властивостей права, нагромаджених правових цінностей, тих особливостей права, юридичної техніки, які належать до духовної культури, правового прогресу (В. Лемак). Усі зазначені дефініції вказують на регулятивну функцію правової культури у життєдіяльності соціуму, тому слід простежити, як трансформується остання під впливом глобалізації та мультикультуралізму.

Світ сьогодні стрімко змінюється, адже недаремно відомий французький філософ Ж. Бодрійяр визначає сучасний етап розвитку суспільства як «суспільство споживання». При цьому споживання з первинного задоволення потреб перетворилося на «активний модус ставлення» до речей, соціуму, світу, це вже «діяльність систематичного оперування знаками», «тотальна ідеалістична практика», бо будь-яка річ (процес, явище), аби бути спожитою, має стати знаком, оскільки споживаються вже не речі, а ідеї речей. Відповідно змінюється саме поняття соціального статусу, яке перетворюється на «стендінг» – соціальну характеристику, що інтегрує рекламні розпізнавальні

знаки (наприклад, швейцарський годинник або діамантова обручка як символи достатку). Людина повністю захоплена процесом споживання, живе у фантастичному світі товарів та розрекламованих послуг, приводить у дію предмети-симулякри, які є характерними знаками щастя, а потім чекає приходу обіцяного рекламою щастя. Бодрійяр зауважує, що у своєму наївному очікуванні обіцяного щастя людина ХХІ ст. нагадує примітивного дикуну, оскільки магічна думка спрямовує споживання, а повсякденним життям людини управляє ментальність дива; це ментальність примітивних народів у тому сенсі, що її основою є віра у всемогутність думок, проте у даному випадку – це віра у всемогутність знаків. Саме тому багатство насправді є лише накопиченням знаків щастя.

Наслідком глобалізаційних процесів стало виникнення нової соціальної моделі – загальнопланетарного соціально-політичного конгломерату, в якому мозаїчно змішуються національні держави, транснаціональні корпорації та державні і недержавні організації. За таких умов особливого значення набувають культурний, моральний та правовий виміри діяльності, які покликані забезпечити прийнятність та легітимність соціальних рішень, програм, що базуються на позитивних гуманістичних ціннісних орієнтирах, а також виступати регуляторами поведінки окремих осіб і детермінаторами розвитку соціуму.

Постійно зростаюча фрагментарність життя сучасного соціуму, поява принципово нових соціальних акторів (нові соціальні рухи та інститути) вказує на необхідність дослідження правової культури не тільки в академічному, а й в праксеологічному аспекті як проблему групової і національно-державної ідентифікації.

Правова культура поряд з правом та мораллю становлять аксіологічне тло для сучасних систем соціальної комунікації, впливають на внутрішній світ особистості, підкріплюються авторитетом громадської думки, визначають персональну компетентність соціального суб'єкта, сприяють інтеграції і консолідації різних верств населення, поглибленню демократії.

Для сучасного етапу розвитку людства характерні нові механізми легітимації міждержавної та міжособистісної діяльності. Між нормами моралі і права виникає певна дистанція, заповнити яку має правова культура, що виконує роль регулятора комунікативних та політичних процесів у період трансформації соціальних реалій, бо саме через правову культуру переломляється вся сума зовнішніх чинників та виробляється вектор дії на внутрішню структуру особистості.

Національна свідомість, стереотипи поведінки, політична міфологія – це елементи структури політичної культури, сумісна взаємодія яких сприяє те-

оретичному осмисленню та практичному розв'язанню тих проблем, які породжені глобалізаційними та мультикультуральними трансформаціями, а також реанімації і розвитку творчого потенціалу особистості та розбудові громадянського суспільства.

С. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЮРИСТА ЯК ОСНОВА ЙОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Становлення української державності, інтеграція в європейське і світове співтовариство, побудова громадянського суспільства та правової держави вимагають відповідної правової культури громадян, тим більше – фахівців права.

Якщо говорити про професію юриста, то вона виділяється серед інших низкою специфічних властивостей, що пов'язані з тими обов'язками, які вони виконують у суспільстві. Це перш за все охорона прав і інтересів громадян, боротьба з правопорушеннями, розв'язання на основі законодавства різноманітних юридичних проблем, а це пов'язано з правовою культурою юриста, яка повинна поєднувати в собі високий професіоналізм із духовним багатством фахівця права.

Сучасні дослідники намагаються вивчати правову культуру юриста відповідно до філософсько-правової сутності цього поняття. Зокрема, О. Ануфрієнко досліджує цю проблему з позицій впливу духовної, правової та національної політичної культури на формування професійно-політичної культури юриста і виділяє такі підходи: а) антропологічний та аксіологічний – при аналізуванні того, яким чином, за допомогою яких засобів можливе формування професійно-політичної культури юриста; б) гносеологічний – при розумовому відтворенні аспектів професійно-політичної культури юриста; в) метод герменевтики (тлумачення) права – при з'ясуванні змісту правових норм, що регламентують професійну діяльність юриста стосовно розв'язання політико-правових проблем і формування професійно-політичної культури юриста; г) методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, абстрагування, поєднання історичного та логічного – при систематизації емпіричного матеріалу й отриманні власних теоретичних результатів для досягнення поставленої мети.

На нашу думку, правова культура юриста є частиною правової культури суспільства. Проте правова культура юриста вбачається в критичному, творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гума-